

Percepcija prošlih odnosa i privrženost adolescenata i njihovih majki

Sanja Smojver-Ažić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Ines Jakovčić

Studentski savjetovanišni centar Sveučilišta u Rijeci

Sažetak

Međugeneracijski prijenos privrženosti podrazumijeva povezanost mentalnih reprezentacija roditelja o prošlim iskustvima privrženosti s ponašanjem roditelja i kvalitetom privrženosti djeteta. U radu je opisano ispitivanje sadašnjih odnosa privrženosti i percepcija prošlih odnosa s majkom na uzorku od 287 učenika trećih razreda gimnazije i 198 majki.

Primijenjena je klaster analiza kako bi se ispitanici klasificirali na temelju Upitnika stila privrženosti. Dobivna su četiri klastera koji odgovaraju uobičajenoj podjeli kategorija privrženosti.

Odbacivanje od strane majke koje percipiraju adolescenti umjereno je povezano s odbacivanjem, a u niskoj je korelaciji s kontrolom koju su doživljavale njihove majke od svojih majki u prvih 15 godina života te s brigom koju su percipirale njihove majke od svojih majki. Podudarnost kvalitete privrženosti majki i njihove adolescentne djece potvrđuju i relativno niske, ali značajne korelacije između istih dimenzija privrženosti koje mjere sadašnje odnose. Rezultati upućuju na neke generacijske razlike u percepciji odnosa s majkom. Majke percipiraju značajno manje brige, više kontrole i odbacivanja od strane svoje majke nego adolescenti. Adolescenti i majke s bojažljivim stilom privrženosti percipiraju značajno manju majčinu brigu, a značajno veću kontrolu i majčino odbacivanje.

Ključne riječi: međugeneracijski prijenos privrženosti; adolescenti; percepcija prošlih odnosa s majkom; Upitnik stilova privrženosti

UVOD

Važnost privrženosti tijekom životnog ciklusa razmatrana je najčešće kroz dva različita konceptualna i metodološka pristupa. Prvi se pristup odnosi na razvojnu

✉ Sanja Smojver-Ažić, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Slavka Krautzeka bb, 51000 Rijeka, E-mail: smojver@ffri.hr

perspektivu i uglavnom se bavi ranom privrženosti roditeljima kroz metodu intervjua, dok drugi, iz perspektive teorije ličnosti i socijalne psihologije, proučava trenutnu privrženost značajnim drugim osobama kroz mjere samoprocjene (Mikulincer i Florian, 1999).

Karakteristično je za ispitivanja privrženosti nakon djetinjstva isticanje različitih kategorija i mogućih stilova privrženosti, što otežava empirijske analize. Iz tog razloga jedan je broj autora skloniji dimenzionalnom nego kategorijalnom pristupu (Feeney i sur., 1990; Collins i Read 1990). Unatoč nedoumici o broju dimenzija, dimenzionalni pristup omogućuje preciznije mjerenje, uzajamnu usporedbu i kombiniranje različitih mjera. Dimenzije su osjetljivije od kategorija, odnosno mogu otkriti i male promjene u privrženosti koje se mogu ili umanjiti ili uvećati s kategorijama. Osim toga, uvijek je moguće iz dimenzija napraviti kategorije (Hazan i Shaver, 1994; Fossati i sur., 2003).

U brojnim istraživanjima dobivena je povezanost privrženosti mjerene u ranom djetinjstvu i kasnije kroz djetinjstvo i adolescenciju (Main, Kaplan i Cassidy, 1985; Elicker i sur., 2000; Waters i sur., 2000a), kao i stabilnost privrženosti adolescenata i odrasle osobe (Benoit i Parker, 1994; Ammaniti i sur., 2000; Davila i Cobb, 2003; Allen i sur., 2004). Istraživanja koja ne potvrđuju hipotezu stabilnosti 18 godina nakon prvog ispitivanja pripisuju promjene stresnim i kaotičnim uvjetima života (Weinfield, Sroufe, i Egeland, 2000). Općenito se smatra da je privrženost odrasle osobe umjereno stabilna, a da su promjene do kojih dolazi sustavne (Davila i Cobb, 2003).

Međugeneracijski prijenos privrženosti odnosi se na procese putem kojih mentalne reprezentacije roditelja o prošlim iskustvima privrženosti utječu na ponašanja roditelja i kvalitetu privrženosti djeteta (Main, Kaplan i Cassidy, 1985). U istraživanjima međugeneracijskog prijenosa najviše je onih koji promatraju povezanost između bihevioralnih strategija novorođenčeta i reprezentacijskih strategija roditelja. Istraživanja koja su ispitivala slaganje između stila privrženosti majke (mjereno upitnikom AAI) i djeteta (ispitivano Nepoznatom situacijom) dobila su slaganje od 66 % do 82 %, bilo da su podaci uzimani istovremeno, prospektivno ili retrospektivno (Main, Kaplan i Cassidy, 1985; Fonagy, Steele i Steele, 1991; Steele, Steele i Fonagy, 1996). Van Ijzendoorn (1995) je meta-analizom dobio slaganje stila privrženosti majke i djeteta od 75 % koristeći 2 kategorije privrženosti, 70 % za 3 kategorije i 63 % slaganja upotrebom četiri kategorije privrženosti. Majke s autonomnim stilom privrženosti su toplije i suportivnije u odnosu s djetetom od nesigurno privrženih majki (Ward i Carlson, 1995).

Ispitivanjem povezanosti stilova privrženosti odrasle osobe i njihove majke Benoit i Parker (1994) nalaze podudaranje kod 65% trijada baka-mama-dijete. Slične rezultate u prilog hipotezi o međugeneracijskom prijenosu privrženosti dobili su i neki drugi istraživači koristeći različite mjere samoprocjene privrženosti (Kobak i sur., 1994; Kretchmar i Jacobvitz, 2002; Obegi, Morrison i Shaver, 2004).

Neka istraživanja su pokazala da za predviđanje privrženosti djeteta roditelju nije bitan sadržaj roditeljevih ranih iskustava iz djetinjstva, već organizacija, odnosno koherentnost priče o tim iskustvima (Main, Kaplan i Cassidy, 1985). Pokazalo se da su oni koji se dosjećaju i otvoreno i koherentno pričaju o uspomenu vezanima za privrženost, efikasnije figure privrženosti svojoj djeci.

Potvrde o kontinuitetu privrženosti kroz više generacija otvaraju pitanje načina prijenosa privrženosti s roditelja na dijete. Bowlby (1980) smatra da se s generacije na generaciju prenose unutrašnji radni modeli privrženosti koji sadrže vjerovanja, očekivanja i pravila procesiranja i/ili isključivanja informacija iz okoline, određuju pravila interakcije s drugima, uključujući ponašanja, mišljenja i osjećaje (Berman i Sperling, 1994; Bretherton i Munholland, 1999). Radni modeli privrženosti kao mentalne reprezentacije sadrže aspekte doživljaja sebe, figure privrženosti, situacijskih varijabli koje su povezane s interakcijama privrženosti te osjećaje koji povezuju dvije figure. Temelje se na iskustvu pojedinca, odnosno prošlim iskustvima privrženosti i sadašnjim interakcijama s figurom privrženosti (Bowlby, 1973). Dokazana tendencija kontinuiteta i stabilnosti unutrašnjega radnog modela (Diamond i Blatt, 1994; Roisman i sur., 2001) može se pripisati automatskom procesiranju informacija, odnosno procesu asimilacije, te obrambenom isključivanju informacija (Bretherton, 1992). Roditeljeve mentalne reprezentacije iskustava iz djetinjstva oblikuju njihov stil roditeljstva, koji utječe na razvoj stila privrženosti vlastitog djeteta. Pretpostavlja se da su roditelji sa sigurnim stilom privrženosti senzitivniji na potrebe svog djeteta, te stoga dijete koje stvara očekivanje da će njegove potrebe biti zadovoljene brzo i efikasno razvija sigurni stil privrženosti. S druge strane, majka s nesigurnim stilom privrženosti minimalizira djetetove signale stresa i reagira negativno na njih. Dijete zbog toga uči ne pokazivati znakove nelagode s obzirom da takva ponašanja obično izazivaju ponašanje odbacivanja. Fonagy (1999) slične procese naziva «zrcaljenjem». Majka interpretira ponašanje ili osjećaj djeteta i onda tu interpretaciju reflektira natrag djetetu. Dijete stvara model sebe na osnovu vlastitog iskustva i reakcije roditelja. Unatoč tim pretpostavkama, uobičajene mjere senzitivnosti roditelja nisu uspjele u potpunosti objasniti transgeneracijske konzistentnosti stila privrženosti. Osim toga, majčin stil privrženosti objašnjava samo 12 % varijance senzitivnosti u odnosu s djetetom (van Ijzendoorn, 1995).

Bretherton (1990) u objašnjenju mehanizma prijenosa unutrašnjih radnih modela s generacije na generaciju ističe kako roditelj s nesigurnim stilom privrženosti, odnosno s loše organiziranim unutrašnjim radnim modelom privrženosti, netočno interpretira signale djeteta i stoga reagira na pogrešan način. Takva reakcija roditelja umanjuje vjerojatnost razvoja odgovarajućega, dobro organiziranog radnog modela interpersonalnih veza kod djeteta. Iz tog je razloga moguće predvidjeti kontinuirane probleme u uzajamnoj komunikaciji djeteta i roditelja. Za razliku od njih, sigurno privrženi roditelji imaju dobro organizirane i konzistentne radne modele na svim razinama i stoga reagiraju na odgovarajući

način, daju djetetu dobru povratnu informaciju i omogućuju adaptivno učenje o odnosima (Bretherton, 1990).

Potvrda o tome da su upravo radni modeli mehanizmi prijenosa ranih iskustava kroz vrijeme i različite veze/odnose moguća je samo kroz buduća longitudinalna istraživanja.

Collins i Read (1990) u objašnjenju međugeneracijskog prijenosa privrženosti također ističu važnost kognitivnih procesa. Smatraju kako svaka osoba posjeduje određeni broj modela specifičnih za pojedine odnose, a svaki je taj model zapravo revizija modela privrženosti roditelj-dijete. Na taj način modeli romantičnih odnosa i odnosa roditelj-dijete mogu imati neke zajedničke elemente, kao što su očekivanja i vjerovanja o drugima, ponašanje, itd. Drugim riječima, održavaju se kognitivni modeli kroz koje se organiziraju interpersonalna iskustva tijekom života na sličan način.

Međugeneracijski prijenos privrženosti može se objasniti i teorijom socijalnog učenja (Bandura, 1986). Djeca promatraju odnose svojih roditelja s partnerom i s drugim ljudima, a te interakcije uključuju brojne domene privrženosti kao što je pružanje i traženje podrške, emocionalna bliskost, oslanjanje na druge ljude, itd. Na temelju opaženog djeca stvaraju mentalne reprezentacijske modele, odnosno svoja pravila mišljenja, ponašanja i osjećanja u odnosima s drugim ljudima.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati privrženost adolescenata i njihovih majki s obzirom na percepciju prošlih odnosa s majkom i privrženosti u sadašnjim odnosima. Istraživanja međugeneracijskog prijenosa privrženosti između adolescenata i njihovih majki su manje uobičajena, premda je upravo ispitivanje privrženosti adolescenata zanimljivo zbog specifičnosti ovog razvojnog razdoblja. Kao i u većini istraživanja ove problematike, i u ovome se također ispituje privrženost majci kao primarnoj figuri s pretpostavkom da kvaliteta ovog odnosa ima dugoročni efekt jer istraživanja pokazuju veću povezanost stila privrženosti majke i djeteta, nego oca i djeteta (Obegi, Morrison i Shaver, 2004; van Ijzendoorn, 1995; Mikulincer i Florian, 1999). S ciljem provjere hipoteze o međugeneracijskom prijenosu privrženosti na uzorku adolescenata i njihovih majki ispitana je ranija privrženost majci i privrženost u sadašnjim odnosima te je analizirana povezanost promatranih dimenzija privrženosti. Cilj istraživanja bio je i ispitati povezanost kvalitete privrženosti u sadašnjim odnosima s percepcijom prošlih odnosa s majkom kako bi se provjerila hipoteza o stabilnosti unutrašnjega radnog modela privrženosti te su analizirane razlike u percepciji prošlih odnosa s majkom s obzirom na kvalitetu sadašnje privrženosti.

Specifičnost ovog istraživanja je primjena istih mjera privrženosti za majku i djecu te usporedba percepcije prošlih odnosa s majkom i dimenzija privrženosti u sadašnjim odnosima. Budući je adolescencija prijelazno razdoblje koje karakterizira odvajanje od roditelja, formiranje dugotrajnijih prijateljstava i romantičnih odnosa, primijenjen je Upitnik stila privrženosti (Feeney, Noller i Hanrahan, 1994) koji ne ispituje privrženost prema jednoj konkretnoj osobi (bilo

roditelju, partneru ili prijatelju) već određeni stav prema sebi, drugima i bliskim odnosima.

METODA

Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 287 učenika trećih razreda gimnazije u Rijeci, od toga su 194 djevojke i 93 mladića od 16 do 18 godina (prosječna dob 16,85 godina), i 198 njihovih majki. 85,7 % adolescenata navodi da žive s oba roditelja. Iskustvo u ozbiljnoj romantičnoj vezi imalo je 34,2% adolescenata, 41,1 % ispitanika izvještava o iskustvu samo u više kratkih (površnih) veza, a 24,7 % adolescenata ispitanika nije imalo djevojku/mladića do trenutka ispitivanja. Prosječna dob ispitanih majki bila je 44,53 godine (SD= 4,68) u rasponu od 32 do 58 godina. 39,4 % ima visoku stručnu spremu; 14,1 % višu stručnu spremu; 43,4 % je završilo srednju školu; a 3 % majki nije završilo srednju školu. 89,9 % majki ima partnera (od toga je 2 % razvedenih s novim partnerom); a 10,1 % je razvedeno ili su udovice bez partnera.

Postupak

Ispitivanje učenika provodilo se grupno za vrijeme nastave psihologije. Svaki učenik je na kraju ispitivanja dobio kovertu s istim upitnicima za majke i obrazloženjem istraživanja. Ispitivanje je bilo anonimno - od učenika se tražilo da napišu dob, spol, razred i datum rođenja, a od majki dob, datum rođenja djeteta i razred. Podatak o datumu rođenja korišten je za uparivanje upitnika učenika i majke. Ispunjene upitnike majki učenici su vratili profesorici psihologije. Od ukupnog broja ispitanih učenika prikupljeno je 69% upitnika njihovih majki.

MJERNI INSTRUMENTI

Upitnik percepcije prošlih odnosa s majkom

Upitnik percepcije prošlih odnosa s roditeljima (Smojver-Ažić, 1999) ispituje odnos s majkom i ocem u prvih 15 godina na subskalama brige, percepcije kontrole i percepcije odbacivanja. U uputi se od ispitanika tražilo da se prisjete odnosa samo s majkom do svoje 15-e godine, te da procijene koliko često se njihova majka ponašala na određeni način. Upitnik se sastoji od 39 tvrdnji, a korištena je Likertova skala od 5 stupnjeva (0 – nikad do 4 – uvijek). Dimenzija *brige* sadrži 23 tvrdnje koje se odnose na doživljaj roditeljskog razumijevanja, ljubavi, emocionalne topline, podrške, osjetljivosti za potrebe djeteta i podržavanje

samostalnosti djeteta (primjer tvrdnje: Razumjela je moje probleme i brige). Raspon minimalnog i maksimalnog rezultata je od 17-92. Dimenzija *kontrole* odnosi se na percepciju roditeljskog nametanja, prezaštićivanja, sputavanja i uvjetovanog prihvaćanja i sadrži 11 tvrdnji (primjer tvrdnje: Nastojala je kontrolirati sve što ja radim). Dobiven je raspon odgovora od 0-44. Dimenzija *odbacivanja* sadrži 5 tvrdnji koje se odnose na percepciju fizičkog kažnjavanja, hostilnosti i osjećaja neželjenosti (primjer tvrdnje: Tukla me je). Raspon rezultata je od 0-13. Dobiveni su zadovoljavajući alfa-koeficijenti pouzdanosti, .96 za majčinu brigu, .84 za percepciju majčine kontrole, te .81 za percepciju majčinog odbacivanja, što je u skladu s istraživanjem Smojver-Ažić (1999).

Upitnik stila privrženosti

Upitnik stila privrženosti (*Attachment Style Questionnaire, ASQ*; Feeney, Noller i Hanrahan, 1994) je mjera samoprocjene privrženosti koju su autorice razradile da bi ispitale dimenzije privrženosti mlade odrasle osobe i adolescenta, neovisno o iskustvima u romantičnim vezama. Za razliku od većine drugih mjera privrženosti, ovaj upitnik ne ispituje privrženost određenoj konkretnoj osobi, već opći stav prema sebi, drugim ljudima i bliskim odnosima. Upitnikom se ispituju dimenzije privrženosti kojima su u podlozi dvije osnovne dimenzije: pozitivna/negativna slika o sebi i pozitivna/negativna slika svijeta. Dobivene su značajne korelacije ove mjere privrženosti i stilova privrženosti mjerenih drugim upitnicima, ali i s mjerama ličnosti i obiteljskog funkcioniranja (Feeney, Noller i Hanrahan, 1994). Upitnik stila privrženosti sadrži 40 tvrdnji za koje ispitanici procjenjuju na skali od 1 do 6 (1 – uopće se ne slažem i 6 – u potpunosti se slažem) koliko se slažu sa svakom od njih. Budući da je upitnik prvi put korišten u Hrvatskoj, preveden je metodom dvostrukog prijevoda na hrvatski jezik.

Faktorska analiza Upitnika stila privrženosti

Provedena je faktorska analiza Upitnika stila privrženosti za sve ispitanike s ciljem utvrđivanja jedinstvene strukture čestica za adolescente i za majke koja bi omogućila direktnu usporedbu rezultata. Primijenjena je faktorska analiza na glavne osi uz Oblimin kosokutnu rotaciju. Vodeći se faktorskom strukturom dobivenom u originalnom upitniku, izlučeno je pet faktora koji objašnjavaju ukupno 35,74 % zajedničke varijance. Zadržane su one čestice koje su imale faktorska opterećenja veća od .30, odnosno ukupno 39 tvrdnji (Tablica 1.).

Tablica 1. Faktorska struktura Upitnika stila privrženosti

	F1	F2	F3	F4	F5
F1- Nesigurnost kod povezivanja					
25. Moji osjećaji su zbrkani kada se radi o bliskosti s drugim ljudima.	.78				
26. Iako se želim zbliziti s drugim ljudima, osjećam nelagodu pri tome.	.74				
23. Bojim se da će mi se drugi ljudi previše približiti.	.62				
19. Relativno mi je lako zbliziti se s drugim ljudima. (R)	.56				
31. Osjećam se sigurno prilikom uspostavljanja odnosa s drugim ljudima. (R)	.48				
24. Bojim se da nisam dorašla/ao drugim ljudima.	.46				
27. Pitam se zašto mi se ljudi žele približiti.	.45				
35. Osjećam se posramljeno dok pričam s drugim ljudima o svojim problemima.	.39				
2. Lakše me je upoznati nego druge ljude. (R)	.34				
F2- Nelagoda					
17. Teško mi je biti ovisna/an o drugim ljudima.	.65				
4. Radije se oslanjam na sebe nego na druge ljude.	.61				
21. Osjećam se ugodno kada ovisim o drugima. (R)	.57				
5. Radije stvari držim za sebe.	.37				
16. Teško mi je vjerovati drugim ljudima.	.34				
34. Ne opterećujem druge ljude sa svojim problemima jer imaju dovoljno svojih.	.31				
F3 - Veze kao sekundarne					
8. Materijalno postignuće je važnije od izgrađivanja odnosa.	.66				
7. Vrijednost ljudi trebalo bi procjenjivati po njihovim uspjesima.	.56				
10. Ako moraš nešto napraviti, napravi to bez obzira na to koga ćeš povrijediti.	.56				
6. Zatražiti pomoć znači priznati vlastiti neuspjeh.	.42				
9. Dati najbolje od sebe u svemu što radiš je važnije nego slagati se s drugima.	.37				
36. Previše sam zaokupljena drugim aktivnostima da bih imala vremena baviti se odnosima s drugima.	.36				
F4 - Preokupiranost vezama					
28. Za mene je vrlo važno imati bliske odnose.				.49	
39. Postanem nezadovoljna/an ako mi drugi nisu na raspolaganju kad ih trebam.				.49	
22. Brinem se da drugim ljudima nije stalo do mene koliko je meni do njih.				.43	-.33
18. Mislim da drugi ne žele biti bliski onoliko koliko ja to želim.				.42	-.39
29. Brinu me odnosi s drugim ljudima.				.37	
11. Važno mi je da se sviđam drugima.				.36	
30. Pitam se kako bi se snalazila bez nekog tko me voli.				.33	
13. Teško mi je donijeti odluku o nečemu ako ne znam što drugi misle o tome.				.32	
F5 -Povjerenje					
38. Uvjeren sam da se sviđam drugim ljudima i da me poštuju.					.71
3. Sigurna/an sam da će drugi biti tu za mene kad mi zatrebaju.					.63
32. Često se osjećam izostavljeno ili osamljeno. (R)					.49
37. Kada me nešto muči drugi to primjećuju i stalo im je.					.49
33. Često me brine da se ne uklapam s drugima. (R)					.48
15. Ponekad mislim da uopće nisam dobar/ra. (R)					.44
40. Ljudi me često znaju razočarati. (R)					.38
1. Sve u svemu, ja sam osoba koja vrijedi.					.36
20. Imam povjerenja u druge ljude.					.36
14. Moji odnosi s drugim ljudima uglavnom su površni. (R)					.33
Eigen vrijednost	6.98	2.81	1.63	1.45	1.07
Postotak objašnjene varijance	17.89	7.20	4.18	3.72	2.75

Faktorska struktura se u manjoj mjeri razlikuje od one koju predlažu autorice upitnika. Feeney, Noller i Hanrahan (1994) su dobile sljedećih 5 faktora: povjerenje, nelagoda, veze kao sekundarne, potreba za odobravanjem i preokupiranost vezama. Od originalnih pet faktora u ovom su se istraživanju potvrdila četiri, dok se faktor potrebe za odobravanjem nije izdvojio kao zaseban, već su se tvrdnje iz njega rasporedile na tri različita faktora. Za razliku od

originalnog ispitivanja ovdje se kao prvi faktor koji objašnjava 17.89 % zajedničke varijance izdvojio faktor **nesigurnost kod povezivanja** ($\lambda = 0.80$). Sadrži tvrdnje koje upućuju na poteškoće prilikom uspostavljanja bliskih odnosa zbog nesigurnosti u sebe, kao i na nejasne osjećaje kada se radi o bliskosti s drugim ljudima.

Drugi ekstrahirani faktor sadrži 6 tvrdnji istih kao i u originalnom upitniku (od ukupno 10), stoga je zadržano ime **nelagoda** ($\lambda = 0.67$). Ovaj faktor objašnjava 7.20 % zajedničke varijance, a tvrdnje izražavaju nepovjerenje prema drugim ljudima i nelagodu kod većih stupnjeva bliskosti, te okrenutost sebi.

Faktor koji se najviše preklapa s originalnim (6 od 7 čestica) zove se **veze kao sekundarne** ($\lambda = 0.67$) i objašnjava 4.18 % zajedničke varijance. Kao što sam naziv govori, odnosi se na usmjerenost pojedinca na uspjeh i materijalna postignuća, a ne na odnose s drugim ljudima.

Preokupiranost vezama ($\lambda = 0.63$) je četvrti ekstrahirani faktor koji objašnjava 3.72 % zajedničke varijance. Na njemu su najviše saturirane čestice koje se odnose na veliku opterećenost i puno razmišljanja o bliskim odnosima te na veliku važnost koju pridaju drugim ljudima i odnosima.

Posljednji faktor objašnjava 2.75 % zajedničke varijance i zove se **povjerenje** ($\lambda=0.81$) kao i u originalnom upitniku. Sadrži tvrdnje koje izražavaju pozitivnu sliku o sebi i o drugim ljudima, te skladne, neopterećujuće bliske odnose pune međusobnog povjerenja.

Faktorskom analizom višeg reda dobivena su dva faktora. Prvi faktor čine dimenzija povjerenja, nesigurnosti i preokupiranosti vezama, a drugi veze kao sekundarne i nelagoda. Zajedno objašnjavaju 65.81 % varijance i odgovaraju nadređenim dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja.

Korelacije među dobivenim faktorima prikazane su u Tablici 2. Sve su korelacije statistički značajne, osim skoro nulte korelacije između faktora preokupiranosti vezama i veze kao sekundarne, što je u skladu s rezultatima istraživanja koje su proveli Fossati, Feeney i sur. (2003) na talijanskom uzorku. Faktor povjerenja, koji se može uzeti kao jedina pozitivna dimenzija ovog upitnika, u negativnoj je korelaciji s preostala četiri faktora, što je u skladu s korelacijama dobivenim u originalnom ispitivanju (Feeney, Noller i Hanrahan, 1994; Fossati i sur., 2003). Visoka negativna korelacija između povjerenja i nesigurnosti kod povezivanja može se objasniti time da su to vrlo slične dimenzije koje se razlikuju s obzirom na percepciju slike o sebi i slike o drugima. Povjerenje izražava pozitivnu sliku o sebi i pozitivnu sliku o drugima, a kod nesigurnosti je naglasak na negativnoj

Tablica 2. Korelacije među faktorima Upitnika stila privrženosti

	Nelagoda	Veze kao sekundarne	Nesigurnost kod povezivanja	Preokupiranost vezama
Povjerenje	-.28**	-.26**	-.62**	-.36**
Nelagoda		.29**	.21**	-.11*
Veze kao sekundarne			.21**	.04
Nesigurnost kod ovezivanja				.28**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

slici o sebi. Autorice skale Feeney, Noller i Hanrahan (1994) su dobile nešto više koeficijente korelacije između povjerenja i nelagode ($r=.52$), nelagode i veze kao sekundarne ($r=.44$), preokupiranost vezama i nelagode od ($r=.31$).

Deskriptivni podaci upitnika stila privrženosti su u Tablici 3.

Tablica 3. Deskriptivni podaci Upitnika stila privrženosti

Faktor	Broj ispitanika	min - max	M	SD	Alfa
Nesigurnost kod povezivanja	485	9 - 42	22.63	6.50	.80
Nelagoda	485	13 - 36	25.09	4.45	.67
Veze kao sekundarne	485	6 - 27	13.48	4.42	.67
Preokupiranost vezama	485	12 - 44	27.95	5.30	.63
Povjerenje	485	24 - 60	43.72	6.78	.81

REZULTATI

Povezanost percepcije prošlih odnosa s majkom kod adolescenata i njihovih majki i dimenzija u sadašnjim odnosima privrženosti

Povezanosti između percepcije prošlih odnosa s majkom kod adolescenata i njihovih majki, kao i između dimenzija sadašnjih odnosa privrženosti određena je Pearsonovim koeficijenom korelacije (Tablice 4. i 5.). Na ovaj način analizirana hipoteza o međugeneracijskom prijenosu privrženosti potvrđena je samo na nekim dimenzijama odnosa. Rezultati pokazuju kako je odbacivanje od strane majke koje su percipirali adolescenti, značajno povezano s odbacivanjem i kontrolom koju su doživljavale njihove majke od svojih majki u prvih 15 godina života. Briga koju su percipirale majke adolescenata od svojih majki, negativno je povezana s odbacivanjem koje su percipirali adolescenti.

Tablica 4. Koeficijenti korelacija između subskala percepcije prošlih odnosa s majkom kod adolescenata i njihovih majki

Subskale	Adolescenti		
	Briga	Kontrola	Odbacivanje
Briga	.11	-.07	-.23**
Majke Kontrola	-.11	.13	.15*
Odbacivanje	-.03	-.00	.32**

* p < 0,05 ** p < 0,01

Dobivena je značajna pozitivna povezanost između adolescentove i majčine nesigurnosti kod povezivanja, nelagode koju osjećaju u bliskim odnosima, preokupiranosti vezama i povjerenja. Negativno su povezani nesigurnost adolescenata i povjerenje majki, te povjerenje adolescenata i nesigurnost majki. Povezanosti između preostalih dimenzija privrženosti nisu se pokazale statistički značajnima.

Tablica 5. Koeficijenti korelacija između dimenzija privrženosti adolescenata i njihovih majki

Dimenzije privrženosti	Adolescenti				
	Nesigurnost	Nelagoda	Veze kao sekundarne	Preokupiranost vezama	Povjerenje
Nesigurnost	.20**	.00	.06	.01	-.16*
Nelagoda	.06	.19**	.05	-.05	.02
Majke Veze kao sekundarne	.03	.03	.10	-.04	-.01
Preokupiranost vezama	.05	-.09	-.07	.14*	-.01
Povjerenje	-.19**	.00	-.01	-.09	.20**

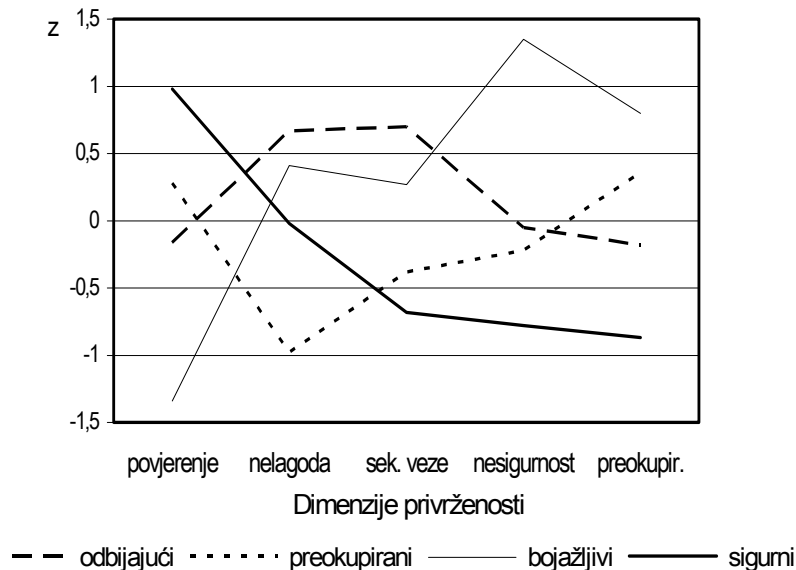
* p < 0,05 ** p < 0,01

Stilovi privrženosti određeni klaster analizom

S ciljem provjere hipoteze o stabilnosti radnog modela privrženosti i ispitivanja razlika u percepciji prošlih odnosa s majkom s obzirom na različite stilove privrženosti i dob ispitanika, dobivene dimenzije pretvorene su u kategorije privrženosti. Premda je Uпитnik stila privrženosti dominantno dimenzionalna mjera privrženosti, autorice ove skale zanimalo je može li se na temelju pet dimenzija identificirati različite klastere ispitanika koji ujedno odgovaraju teorijskom konceptu stilova privrženosti u odrasloj dobi. Ukupni rezultat na svakoj dimenziji određen je kao linearna kombinacija procjena na pojedinim subskalama, a četiri stila privrženosti dobivena su klaster analizom tih pet dimenzija. U ovom istraživanju je korištena *K-means* klaster analiza. U skladu s originalnim istraživanjem Feeney, Noller i Hanrahan (1994) gdje autorice navode četiri

kategorije i u ovom istraživanju najboljom se pokazala opcija s četiri klastera koji odgovaraju uobičajenoj kategorizaciji stilova privrženosti: sigurni, preokupirani, bojažljivi i odbijajući stil privrženosti. Slika 1. prikazuje stilove privrženosti dobivene klaster analizom pet dimenzija privrženosti. Analizirani su podaci samo za one adolescente za koje su bili prikupljeni podaci i o privrženosti majke.

Slika 1. Profil pojedinih dimenzija za stilove privrženosti

Sigurno privrženi pojedinci imaju najviše rezultate na dimenziji povjerenja, te niske rezultate na preostale četiri dimenzije. Imaju pozitivnu sliku o sebi i o drugima, imaju povjerenja u druge ljude i ne boje se bliskosti. Suprotno tome ispitanici s bojažljivim stilom privrženosti nemaju povjerenja u druge ljude i iskazuju visoki stupanj nesigurnosti kod uspostavljanja bliskih odnosa. Iako imaju potrebu za bliskim odnosima, osjećaju nelagodu prilikom uspostavljanja bliskosti. Ispitanici koji postižu najviše rezultate na dimenziji preokupiranosti vezama grupiraju se u preokupirani stil privrženosti. Oni imaju izraženu potrebu za pripadanjem i bliskosti, opterećeni su vezama, ali su pri tome nesigurni u sebe i pitaju se zašto se drugi žele približiti njima. Odbijajući stil karakteriziraju visoki rezultati na dimenzijama nelagode i veze kao sekundarne, što znači da su usmjereni na materijalna postignuća i uspjeh, drže se sami za sebe i bliski odnosi im nisu najvažniji. Iste kategorije privrženosti s obzirom na sličan odnos promatranih dimenzija navode i Feeney, Noller i Hanrahan (1994) na uzorku adolescenata.

Tablica 6. Broj ispitanika raspoređenih po klasterima privrženosti na uzorku adolescenata i njihovih majki

Stil privrženosti	Adolescenti		Majke	
	N	%	N	%
Odbijajući	43	22.5	72	37.5
Preokupirani	68	35.6	33	17.2
Bojažljivi	43	22.5	29	15.1
Sigurni	37	19.4	58	30.2

Izračunat je hi-kvadrat test te je dobivena statistički značajna razlika u distribuciji stilova privrženosti adolescenata i njihovih majki ($\chi^2 = 26,80$; $p < 0.01$). Adolescenti se najviše klasificiraju u preokupirani stil privrženosti, a majke u odbijajući (Tablica 6.).

Percepcija prošlih odnosa s majkom s obzirom na stilove privrženosti i dob

Kako bi se ispitalo postojanje razlika u percepciji prošlih odnosa s majkom s obzirom na dob i stilove privrženosti, korištena je dvosmjerna analiza varijance. U analizu su uključene tri zavisne varijable: percepcija brige, percepcija kontrole i percepcija odbacivanja od strane majke, i dvije nezavisne: dob ispitanika (dvije kategorije: adolescenti i majke) i stil privrženosti (četiri kategorije). Dobiven je značajan glavni efekt dobi i značajan glavni efekt stila privrženosti za sve tri zavisne varijable, dok je interakcija dobi i stila privrženosti značajna samo za percepciju brige (Tablica 7.).

Tablica 7. Briga, kontrola i odbacivanje s obzirom na stil privrženosti i dob ispitanika

Zavisne varijable	Stilovi privrženosti				Dob		F ¹		
	Odbijajući (1)	Preokupir. (2)	Bojažljivi (3)	Sigurni (4)	Adolescen.	Majke	Privrženost	Dob	Interakcija
Briga	67.60 ₂	74.73 _{1,3,4}	63.90 ₂	71.18 ₃	74.18	63.24	10.72**	58.94**	3.77**
Kontrola	18.92	16.65 ₃	20.78 _{2,4}	16.52 ₃	16.42	20.51	7.84**	30.88**	1.88
Odbacivanje	3.05 ₃	2.26 ₃	4.32 _{1,2,4}	2.30 ₃	2.48	3.50	9.30**	13.81**	0.55

$p < 0,05$, ** $p < 0,01$; brojevi uz aritmetičke sredine pokazuju značajne razlike među grupama (Tukey *post-hoc* test)

¹ privrženost i interakcija: $df = 3, 477$, dob: $df = 1, 477$

Dobiven je značajan glavni efekt dobi, stila privrženosti i njihove interakcije za percepciju brige od strane majke (Tablica 7.). Majke percipiraju manje brige od strane svoje majke u odnosu na procjene adolescenata za svoje majke. Ispitanici s preokupiranim stilom privrženosti percipiraju značajno više brige od odbijajućih i

bojažljivih ispitanika. Ispitanici sa sigurnim stilom privrženosti percipiraju više brige od strane majke nego ispitanici s bojažljivim stilom privrženosti.

Za analizu interakcije dobi i stila privrženosti korišten je Tukeyev *post-hoc* test. Adolescenti s odbijajućom privrženosti percipiraju manje brige od strane majke, u odnosu na sigurno privržene adolescente, dok se majke s ta dva stila privrženosti ne razlikuju značajno. Majke s odbijajućim stilom privrženosti percipiraju više brige nego majke s bojažljivim stilom privrženosti, dok kod adolescenata nije dobivena značajna razlika između ta dva stila privrženosti. Adolescenti s bojažljivim stilom privrženosti percipiraju manje brige od adolescenata sa sigurnim stilom privrženosti, dok majke s bojažljivim stilom privrženosti percipiraju manje brige nego majke s odbijajućim stilom privrženosti. Statistički značajne razlike između adolescenata s bojažljivim i odbijajućim stilom privrženosti te između majki s bojažljivim i sigurnim stilom privrženosti nisu dobivene. Adolescenti sa sigurnim stilom privrženosti percipiraju više brige od odbijajućih i bojažljivih adolescenata, što kod majki nije potvrđeno.

Dimenzija kontrole značajno je više percipirana kod majki nego kod adolescenata. Ispitanici s bojažljivim stilom privrženosti su percipirali više kontrole od ispitanika s preokupiranim i od ispitanika sa sigurnim stilom privrženosti. Interakcija dobi i spola nije se pokazala značajnom za percepciju kontrole majke kroz prošle odnose.

Dobiven je značajan glavni efekt dobi za percepciju odbacivanja. Majke percipiraju više odbacivanja od strane svoje majke nego adolescenti. Značajan je i glavni efekt stila privrženosti – ispitanici s bojažljivim stilom privrženosti su percipirali više odbacivanja od ispitanika s odbijajućim, preokupiranim i sa sigurnim stilom privrženosti. Interakcijski efekt nije značajan.

RASPRAVA

Ispitivanjem percepcije prošlih odnosa s majkom kod adolescenata i njihovih majki samo se djelomično potvrdila hipoteza o međugeneracijskom prijenosu privrženosti. Istodobno, ispitivanjem privrženosti u sadašnjim odnosima dobivene su relativno niske, ali značajne korelacije između dimenzija privrženosti adolescenata i njihovih majki. Osim ovog zanimljivog podatka treba istaći kako se u ovom istraživanju Upitnik stila privrženosti pokazao pouzdanim instrumentom prikladnim za ispitivanje privrženosti kod mladih osoba koje još nemaju iskustava u bliskim romantičnim vezama. Primjenom ove dimenzionalne metode mjerenja privrženosti pomoću klaster analize identificirani su prepoznatljivi stilovi privrženosti.

Velik broj istraživanja potvrđuje povezanost stilova privrženosti majke i djeteta različite dobi, od novorođenčadi, adolescenata ili odraslih osoba (Main, Kaplan i Cassidy, 1985; Fonagy, Steele i Steele, 1991; Steele, Steele i Fonagy, 1996; Benoit i Parker, 1994; Kretchmar i Jacobvitz, 2002; Obegi, Morrison i Shaver, 2004).

Način na koji su se roditelji ponašali prema djeci zasigurno se odražava na to kako se ta djeca ponašaju prema svojoj djeci (Putallaz i sur., 1998), a najviše empirijskih dokaza u prilog ovoj tvrdnji proizlazi iz istraživanja o fenomenu zlostavljanja.

Ovo je istraživanje potvrdilo kako majke koje percipiraju da su bile odbacivane od svojih majki ponavljaju obrazac sa svojom djecom, odnosno da se njihova djeca također osjećaju odbačeno ($r = 0.32$) što ide u prilog hipotezi međugeneracijskog prijenosa potvrđenoj i u drugim istraživanjima (Main i Goldwyn, 1984; Lundberg, Perris, Schlette i Adolfson, 2000). Odbacivanje od strane majke podrazumijeva fizičko kažnjavanje, hostilnost i osjećaj neželjenosti, odnosno različite oblike zlostavljanja, što je sukladno spoznajama međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja. Iskustvo odbacivanja u djetinjstvu od strane primarne figure privrženosti vjerojatno se kroz unutrašnji radni model i prenosi u interakciji sa svojom djecom ponavljajući obrasce interakcije iz vlastitog djetinjstva. Ovaj rezultat sukladan je rezultatu kojeg navode Obegi, Morrison i Shaver (2004) o većoj stabilnosti dimenzije odbacivanja od dimenzije anksioznosti.

Niska, ali još uvijek značajna pozitivna povezanost dobivena je i za kontrolu koju su doživljavale majke i odbacivanje koje percipiraju adolescenti ($r = 0.15$). Dimenzija kontrole na Upitniku prošlih odnosa s roditeljima odnosi se na negativan oblik roditeljstva, koji uključuje percepciju majčinoga nametanja, kontroliranja i zaštićivanja. Doživljaj pretjerane roditeljske kontrole može se odraziti na neodgovarajuće ponašanje prema vlastitoj djeci koja percipiraju veće odbacivanje od strane svojih majki. Sukladno ovoj pretpostavci je i podatak o negativnoj povezanosti brige koju su percipirale majke i odbacivanja koje percipira adolescent. Majke koje su se u svom djetinjstvu osjećale voljenima, prihvaćenima i koje su imale podršku svoje majke manje su sklone ponašati se prema svojoj djeci grubo i neprijateljski.

Međugeneracijska povezanost privrženosti ispitana percepcijom prošlih odnosa s majkom u ovom istraživanju je potvrđena samo za dimenziju odbacivanja. Niska korelacija u percepciji brige i kontrole ide u prilog umjerenoj stabilnosti unutrašnjega radnog modela koji se odražava na odnos prema vlastitoj djeci. Nepovezanost s ostalim subskalama možemo objasniti različitim kontekstima u kojima su adolescenti i njihove majke odrastali. Kvaliteta roditeljstva ovisi o brojnim faktorima kao što je socijalna podrška obitelji i okoline, priprema za roditeljstvo, te osobna povijest i modeli odnosa koje ima budući roditelj (Sroufe, 2002).

Rezultati analize varijance s obzirom na ispitivanje razlike u percepciji prošlih odnosa s obzirom na stilove privrženosti pokazuju zanimljive rezultate koji mogu objasniti neke generacijske razlike u percepciji odnosa s roditeljima. Adolescenti percipiraju više brige, manje kontrole i manje odbacivanja od strane majke nego njihove majke u odnosu na svoje majke. To bi se moglo objasniti razlikama u razdobljima njihova odrastanja. Adolescenti odrastaju u modernijem društvu u kojem se promoviraju prava djeteta, naglašava važnost uključenog i toplog odnosa s djecom i ukazuje se na neprihvatljivost bilo kojeg oblika zlostavljanja. Majke su

kroz dosjećanje prošlih odnosa sa svojom majkom u manjoj mjeri istakle dimenziju brige, a više odbacivanja i kontrole jer je u njihovo vrijeme kažnjavanje i kontroliranje djece bilo više opravdano, za razliku od izražavanja emocija.

Dok se razlog malih i ne značajnih korelacija za dimenziju kontrole može pripisati već spomenutim generacijskim promjenama u odnosu s djecom, iznenađuje nepostojanje značajne povezanosti između percepcije majčine brige od strane adolescenata i njezina doživljaja brižne interakcije sa svojom majkom. Prisjećanje na odnos s majkom može biti pod utjecajem brojnih faktora, kao što su trenutno raspoloženje i izmjenjena percepcija iskustava (Halverson, 1988). Procjene adolescenata su, premda se prema uputi trebaju odnositi na dosadašnje iskustvo u interakciji s majkom, pod utjecajem trenutnog odnosa. Kod majki je moguće došlo više do iskrivljavanja zbog dosjećanja odnosa od prije više od dvadeset godina. Percepcija prošlog odnosa s njihovom majkom može biti pod utjecajem neposrednog odnosa s ostarjelim roditeljem, što u ovom ispitivanju nije ispitivano.

Moguće je postojanje razlika između stvarnih prošlih iskustava u odnosu s roditeljima i onog čega se osoba sjeća, odnosno mentalnih reprezentacija tih iskustava i njihove interpretacije. Iz toga razloga bilo bi zanimljivo primijeniti metodu intervjua, *Adult Attachment Interview* (AAI) koja mjeri oba aspekta. De Haas, Bakermans-Kranenburg i van Ijzendoorn (1994) te van Ijzendoorn (1995) navode kako mjere procjene roditeljskih ponašanja (odbacivanje, emocionalna toplina, prezaštićivanje) nisu povezane sa stilovima privrženosti dobivenih metodom intervjua AAI.

Usporedba dimenzija u sadašnjim odnosima privrženosti za adolescente i majke više idu u prilog sličnosti u kvaliteti privrženosti majke i djeteta. U ovom istraživanju dobivene su niske, ali statistički značajne korelacije između dimenzija nesigurnosti, nelagode, preokupiranosti vezama i povjerenja adolescenata i majki. Može se reći da je privrženost majke i njihove adolescentne djece slična. Za razliku od odnosa novorođenčeta i majke, manje se očekuje visoka razina povezanosti privrženosti adolescenata i majki, jer je sigurnost privrženosti u adolescenciji posljedica sadašnjih i prošlih iskustava u multiplim odnosima privrženosti (Allen i Land, 1999). Novorođenče je privrženo samo majci ili nekoj drugoj figuri privrženosti, a adolescent je u svojih 16 godina imao različita iskustva s mnogo više ljudi. Ovi rezultati u svakom slučaju otvaraju potrebu daljnjeg ispitivanja primjenom različitih mjera privrženosti.

Na temelju nekih dosadašnjih istraživanja mogao se predvidjeti stil privrženosti novorođenčeta na temelju majčinog stila privrženosti (Fonagy, Steele i Steele, 1991; Benoit i Parker, 1994), ili na temelju stila privrženosti djeteta predvidjeti stil privrženosti majke (Zimmermann i Grossmann, 1996). U ovom istraživanju ispitalo se kako se percepcija prošlih odnosa s majkom razlikuje s obzirom na stilove privrženosti kod djece i njihovih majki. Ispitanici s preokupiranim stilom privrženosti su percipirali više brige od strane majke nego ispitanici s bojažljivim i odbijajućim stilom privrženosti, ali se nisu razlikovali od onih sa sigurnim stilom

privrženosti. Percepcija brige samo je jedan aspekt roditeljstva koji određuje kvalitetu privrženosti, pa su s obzirom na druge aspekte odnosa moguće razlike između stilova.

Majke bojažljivih ispitanika su iskazivale manje brige nego majke sigurnih ispitanika. Uz prisutnost još nekih drugih faktora, kao što je najviše odbacivanja i kontrole od strane majke (što je dobiveno u ovom istraživanju) u usporedbi s preostalim ispitanicima, dijete je razvilo bojažljiv stil privrženosti. Moguće je da su majke bojažljivih ispitanika na taj način djetetu poslale poruku da nije vrijedno pažnje i ljubavi, i da ljude nije briga za njega. Bojažljiv stil privrženosti se najviše razlikuje od ostalih stilova u sve tri subskele prošlog odnosa s majkom. Iako se ne razlikuju značajno od ispitanika s odbijajućim stilom privrženosti u percepciji kontrole, ipak imaju najviše rezultate i na toj subskali. Pretjerana kontrola isto doprinosi negativnoj slici o sebi, a dijete može zaključiti kako je nesposobno i loše zbog čega ga majka u svemu mora kontrolirati i štititi. Za razliku od njih, oni s odbijajućim stilom privrženosti su kontrolu interpretirali na drugi način, što je moguće rezultiralo stavom da im drugi ljudi ne trebaju te se radije oslanjaju na sebe.

U razmatranju rezultata ovog istraživanja nameće se zaključak da se stil privrženosti adolescenata i odraslih različito može povezivati s iskustvom u prošlim odnosima s majkom. Neka istraživanja pokazala su da ista ponašanja roditelja mogu na kraju rezultirati različitim stilovima privrženosti. Hazan i Shaver (1987) su u svom istraživanju dobili da odbijajuće privrženi pojedinci izvještavaju o hladnim i odbacujućim roditeljima. S druge strane, u istraživanju Kobaka i Sceery (1988) odbijajući pojedinci su izvještavali o pozitivnim i utješnim odnosima s roditeljima, što je slično rezultatu našeg istraživanja za uzorak majki gdje nema razlike u percepciji brige kod odbijajućih i sigurno privrženih. Privrženost svakako nije posljedica samo odnosa s majkom, već interakcije s oba roditelja u djetinjstvu, karakteristika ličnosti, interakcije između roditelja i općenito klime u obitelji u kojoj pojedinac odrasta (Mikulincer i Florian, 1999). U našem istraživanju je obuhvaćena samo interakcija s majkom, a svi drugi elementi su ostali nepoznati.

U ovom istraživanju dobivena je drukčija distribucija ispitanika po klasterima privrženosti u odnosu na onu koju su u originalnom istraživanju dobile autorice Upitnika stilova privrženosti (Feeney, Noller i Hanrahan, 1994) gdje je najviše ispitanih adolescenata u kategoriji sigurno privrženih. Specifičnost našeg istraživanja je i da je najviše majki svrstano u odbijajući stil privrženosti, za razliku od podataka koje navode Obegi, Morrison i Shaver (2004), gdje je bilo najviše majki sa sigurnim stilom privrženosti. Za razliku od ovog podatka, slično kao i u njihovom istraživanju, adolescenti se najviše grupiraju u preokupirani stil privrženosti. Obegi, Morrison i Shaver (2004) zaključuju da se zastupljenost preokupiranog stila privrženosti smanjuje s godinama, te prelazi u siguran stil privrženosti. S obzirom na uobičajenu distribuciju prema stilovima privrženosti prije bi očekivali da je najviše ispitanika u kategoriji sigurno privrženih. Veći postotak preokupirano privrženih adolescenata, kao i veći broj majki s odbijajućom

privrženosti vjerojatno se treba razmatrati i s obzirom na specifičnosti dimenzija Upitnika stila privrženosti koje su dobivene na ovom uzorku. Preokupirani stil određen je višom razinom povjerenja i preokupiranosti odnosima što može biti karakteristično za adolescente i njihovu ambivalenciju između potrebe za pripadanjem obitelji i usmjerenosti na odnose s drugima. U prilog specifičnosti klastera dobivenih u ovom istraživanju ide i podatak o statistički značajnoj razlici u percepciji brige kod ispitanika s preokupiranom privrženosti u odnosu na sigurno privržene (Tablica 7), kao i nisko izražena percepcija kontrole što nije uobičajeno za klaster preokupirane privrženosti dobiven na drugim uzorcima. Za odbijajuću privrženost je karakteristična viša nelagoda i veze kao sekundarne, a odnose se na veću usmjerenost na postignuće neovisno o odnosima s drugima i oslanjanje na sebe. Veći postotak majki u ovoj kategoriji može se objasniti orijentacijom odraslih žena usmjerenih karijeri. Ovi rezultati sugeriraju potrebu za daljnjim istraživanjima na uzorku naših adolescenata i njihovih roditelja s ciljem ispitivanja i mogućih međukulturalnih razlika u distribuciji stilova privrženosti.

U razmatranju ograničenja ovog istraživanja treba istaći uobičajena zapažanja o nedostacima mjera samoprocjena, kao i moguće pristranosti i iskrivljavanja u dosjećanju prošlih odnosa s majkom. U budućim bi istraživanjima svakako trebalo usporediti kvalitetu odnosa s oba roditelja, kao i specifičnosti veze između privrženosti roditeljima s obzirom na spol djeteta. U ovom ispitivanju nisu analizirane spolne razlike zbog neproporcionalnog broja mladića i djevojaka u uzorku.

Jednako tako, potrebne su daljnje provjere upitnika stila privrženosti na našem uzorku ispitanika različite dobi, od adolescencije, mlade odrasle dobi i odraslih i usporedba s mjerama partnerske privrženosti. U ispitivanju prošlih odnosa s roditeljima trebalo bi kontrolirati kvalitetu odnosa koji roditelji imaju sa svojim ostarjelim roditeljima. Značajan doprinos zasigurno bi dobili i primjenom intervjua za ispitivanje privrženosti kojim se ispituje širi spektar sustava privrženosti (vjerovanja, osjećaji, ponašanja i strategije regulacije emocija, Allen i Land, 1999; Davila i Cobb, 2003).

LITERATURA

- Allen, J. P. i Land, D. (1999). Attachment in adolescence. U: J. Cassidy i P. R. Shaver (ur.). *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. (str. 319-335). New York: The Guilford Press.
- Allen, J. P., McElhaney, K. B., Kuperminc G. P. i Jodl, K. M. (2004). Stability and change in attachment security across adolescence. *Child Development*, 75, 1792 – 1805.
- Ammaniti, M., van Ijzendoorn, M. H., Speranza, A. M. i Tambelli, R. (2000). Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence: an exploration of stability and change. *Attachment and Human Development*, 2, 328-346.

- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Benoit, D. i Parker, K. C. H. (1994). Stability and transmission of attachment across three generations. *Child Development*, 65, 1444-1456.
- Berman, W. H. i Sperling, M. B. (1994). The structure and function of adult attachment. U: M. B. Sperling i W. H. Berman (ur.). *Attachment in adults: clinical and developmental perspectives*. (str. 3-28). New York: The Guilford Press.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol.3. Loss, sadness and depression*. New York: Basic.
- Bretherton, I. (1990). Communication patterns, internal working models and the intergenerational transmission of attachment relationships. *Infant Mental Health Journal*, 11, 237-252.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.
- Bretherton, I. i Munholland, K. A. (1999). Internal working models in attachment relationships: a construct revisited. U: J. Cassidy i P. R. Shaver (ur.). *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. (str. 89-111). New York: The Guilford Press.
- Collins, N. L. i Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
- Davila, J. i Cobb, R. J. (2003). Predicting change in self-reported and interviewer-assessed adult attachment: tests of the individual difference and life stress models of attachment change. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 859-870.
- De Haas, M. A., Bakermans-Kranenburg, M. J. i van Ijzendoorn, M. H. (1994). The adult attachment interview and questionnaires for attachment style, temperament, and memories of parental behaviour. *The Journal of Genetic Psychology*, 155, 471-486.
- Diamond, D. i Blatt, S. J. (1994). Internal working models and the representational world in attachment and psychoanalytic theories. U: M. B. Sperling i W. H. Berman (ur.). *Attachment in adults: clinical and developmental perspectives*. (str. 72-98). New York: The Guilford Press.
- Elicker, J., Englund, M. i Sroufe, L. A. (1992). Predicting peer competence and peer relationships in childhood from early parent-child relationships. U R. Parke i G. Ladd (Ur.). *Family-peer Relationships: Models of Linkage*. Hillsdale, NY: Erlbaum.
- Feeney, J. A., Noller, P. i Hanrahan, M. (1994). Assessing adult attachment. U: M. B. Sperling i W. H. Berman (ur.). *Attachment in adults: clinical and developmental perspectives*. (str. 128-154). New York: The Guilford Press.
- Fonagy, P. (1999). Transgenerational consistencies of attachment: a new theory. Paper to the Developmental and Psychoanalytic Discussion Group, American Psychoanalytic Association Meeting.

- Fonagy, P., Steele, H. i Steele, M. (1991). Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age. *Child Development*, 62, 891-905.
- Fossati, A., Feeney, J. A., Donati, D. M., Novella, L., Bagnato, M., Acquarini, E. i Maffei, C. (2003). On the dimensionality of the Attachment Style Questionnaire in Italian clinical and nonclinical participants. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 55-79.
- Halverson, C. F., Jr. (1988). Remembering your parents: Reflections on the retrospective method. *Journal of Personality*, 56, 435-443.
- Hazan, C. i Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Hazan, C. i Shaver, P. R. (1994). Deeper into attachment theory. *Psychological Inquiry*, 5, 68-79.
- Kobak, R., Ferenz-Gillies, R., Everhart, E. i Seabrook, L. (1994). Maternal attachment strategies and emotion regulation with adolescent offspring. *Journal of Research on Adolescence*, 4, 553-566.
- Kobak, R. i Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: working models, affect regulation, and representations of self and others. *Child Development*, 59, 135-146.
- Kretchmar, M. D. i Jacobvitz, D. B. (2002). Observing mother-child relationships across generations: boundary patterns, attachment, and the transmission of caregiving. *Family Process*, 41, 351-374.
- Lundberg, M., Perris, C., Schlette, P. i Adolfsson, R. (2000). Intergenerational transmission of perceived parenting. *Personality and Individual Differences*, 28, 865-877.
- Main, G. i Goldwyn, R. (1984). Predicting rejection of her infant from mother's representation of her own experience: Implications for the abused-abusing intergenerational cycle. *Child Abuse and Neglect*, 8, 203-217.
- Main, M., Kaplan, N. i Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: a move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, 66-104.
- Mikulincer, M. i Florian, V. (1999). The association between parental reports of attachment style and family dynamics, and offspring's reports of adult attachment style. *Family Process*, 38, 243-257.
- Obegi, J. H., Morrison, T. L. i Shaver, P. R. (2004). Exploring intergenerational transmission of attachment style in young female adults and their mothers. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21, 625-638.
- Putallaz, M., Costanzo, P. R., Grimes, C. L. i Sherman, D. M. (1998). Intergenerational continuities and their influences on children's social development. *Social Development*, 7, 389-427.

- Roisman, G. I., Madsen, S. D., Hennighausen, K. H., Sroufe, L. A. i Collins, W. A. (2001). The coherence of dyadic behavior across parent-child and romantic relationships as mediated by the internalized representation of experience. *Attachment and Human Development*, 3, 156-172.
- Simpson, J. A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 971-980.
- Smojver-Ažić, S. (1999). *Privrženost roditeljima te separacija i individuacija kao odrednice psihološke prilagodbe studenata*. Neobjavljeni doktorski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Sroufe, L. A. (2002): From infant attachment to promotion of adolescent autonomy: prospective, longitudinal data on the role of parents in development. U: J. G. Borkowski i S. L. Ramey (ur.). *Parenting and the child's world: influences on academic, intellectual, and social-emotional development*. (str. 187-202) Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Steele, H., Steele, M. i Fonagy, P. (1996). Associations among attachment classifications of mothers, fathers and their infants. *Child Development*, 67, 541-555.
- Van Ijzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: a meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview. *Psychological Bulletin*, 117, 387-403.
- Ward, M. J. i Carlson, E. A. (1995). Associations among adult attachment representations, maternal sensitivity, and infant-mother attachment in a sample of adolescent mothers. *Child Development*, 66, 69-79.
- Waters, E., Hamilton, C. E. i Weinfield, N. S. (2000). The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: general introduction. *Child Development*, 71, 678-683.
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J. i Albersheim, L. (2000a). Attachment security in infancy and early adulthood: a twenty-year longitudinal study. *Child Development*, 71, 684-689.
- Weinfield, N. S., Sroufe, L. A. i Egeland, B. (2000): Attachment from infancy to early adulthood in a high-risk sample: continuity, discontinuity, and their correlates. *Child Development*, 71, 695-702.
- Zimmermann, P. i Grossmann, K. (1996, August): Transgenerational aspects of stability in attachment quality between parents and their adolescent children. *Paper presented at the biennial meeting of the International Society for the Study of Behavioral Development, Quebec city, Quebec, Canada*.

Perception of Past Relations and Attachment of Adolescents and Their Mothers

Abstract

Intergenerational transmission of attachment assumes link between mental representations in past relations with parents and quality of child attachment. This study explores perception of past relations with mothers and quality of current attachment in the sample of 287 high school student and 198 mothers.

Cluster analysis was used to classify students on the basis of their attachment style. Four clusters corresponded to conventional attachment styles.

Rejection from mothers experienced by adolescents is moderately related to rejection, but in low correlation with control their mothers perceived as children from their mothers, and negatively correlated to care experienced by their mothers in their childhood. Low but significant correlations between the same dimensions of current quality of attachment support the hypothesis about intergenerational transmission of attachment.

Results also suggest some generational differences in perceived past relation with mother. Mothers perceived significantly less care and higher levels of overprotection and rejection from their mothers than their adolescent children. Both adolescents and their mothers classified as dismissed perceived less care and higher levels of overprotection and rejection than the secure, preoccupied and fearful participants.

Key words: intergenerational transmission of attachment; adolescents; perception of past relations with parents; Attachment Style Questionnaire

Primljeno: 15. 05. 2006.

